

Working Papers in Sociology 1 / 2016

ISSN 2453-6970

Voľby do NR SR 2016: Čo charakterizovalo voličov

Oľga Gyárfášová - Martin Slosiarik

November 2016

Voľby do NR SR 2016: Čo charakterizovalo voličov¹

Olga Gyárfášová – Martin Slosiarik²

Úvod

Slovenské parlamentné voľby 2016 sa označujú prívlastkami ako prekvapujúce, prelomové, pripomínajúce zemetrasenie, či hurikán. V každom prípade sa ich charakteristiky a metafory spájajú s nepredikovateľnými, nekontrovateľnými javmi, ktoré majú ďalekosiahle následky. I keď uberieme z publicistickej hyperboly pravdou ostáva, že išlo o voľby, ktoré na jednej strane vyradili z parlamentu viaceré tradičné politické strany (KDH, SDKÚ-DS), na strane druhej otvorili priestor pre celkom nové subjekty (Sme rodina, Siet'). Pre iné zase znamenali postup z regionálnej na národnú úroveň politiky (ĽSNS), prípadne parlamentný „comeback“ (SNS). Inými slovami, zmeny v konfigurácii parlamentnej politickej scény boli v dôsledku premenlivého, nestabilného správania voličov výrazné.

O voľbách 2016 bolo uverejnených množstvo článkov a analýz. Cieľom tejto štúdie je na základe dát z výskumu exit-poll popísať základné sociologické atribúty voličského správania najmä cez prizmu sociodemografickej štruktúry jednotlivých elektorátov, premenlivosti voličských rozhodnutí v období 2012 – 2016, deklarovaných motívov voľby a času volebného rozhodnutia. Exit-poll pre televíziu Markíza v deň volieb – 5. marca 2016 – realizovala agentúra FOCUS.³

V našej analýze sa zameriame primárne len na elektoráty tých strán, ktoré po voľbách 2016 vstúpili do parlamentu, čiže získali minimálne 5 % voličských hlasov. Celkovo vo voľbách kandidovalo 23 politických subjektov, osem prekročilo hranicu 5 % potrebnú na vstup do NR SR. Ďalších 15 strán túto hranicu neprekročilo a ostali mimo parlamentnú politiku, spolu získali 13,16 % hlasov, ktoré sa prerozdělili úspešným stranám v druhom skrutíniu. Tabuľka 1 sumarizuje kľúčové výsledky volieb.

1 Práca na tomto texte bola podporená v rámci projektu APVV-14-0527, *Medzi východom a západom, hodnotová integrácia alebo divergencia? Slovenská spoločnosť v medzinárodných komparatívnych výskumoch* a projektu VEGA 2/0007/16, *Voľby 1946 a voľby 2016*.

2 Kontakt: olga.gyarfasova@fses.uniba.sk; Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov, Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta sociálnych a ekonomických vied, Mlynské luhy 4, 82105 Bratislava; martin.slosiarik@focus-research.sk, FOCUS, Sládkovičova 4, 81000 Bratislava

3 Výberové zisťovania typu exit-poll sa realizuje pri východe z volebnej miestnosti, teda bezprostredne po akte voľby, na početnej vzorke. V roku 2016 agentúra FOCUS realizovala volebný výskum na vzorke až 20 128 respondentov-voličov.

Tabuľka 1

Hlavné výsledky parlamentných volieb 2016

	% platných hlasov	Počet mandátov	Hlasy	Počet mandátov po voľbách 2012
Smer-SD	28,28	49	737 481	83
SaS	12,10	21	315 558	11
OĽaNO-NOVA	11,02	19	287 611	16
SNS	8,64	15	225 386	0
ĽSNS	8,04	14	209 779	0
Sme rodina–Boris Kollár	6,62	11	172 860	-
Most-Híd	6,50	11	169 593	13
#Sieť	5,60	10	146 205	-
Iné strany (spolu 15), vrátane:	13,16		343 277	
<i>KDH</i>	<i>4,94</i>	<i>0</i>	<i>128 908</i>	<i>16</i>
<i>SMK</i>	<i>4,04</i>	<i>0</i>	<i>105 495</i>	<i>0</i>
<i>SDKÚ-DS</i>	<i>0,26</i>	<i>0</i>	<i>6 938</i>	<i>11</i>
Spolu	100,00	150	2 607 750	150

Zdroj: Štatistický úrad SR.

Volebná účasť dosiahla 59,82 % oprávnených voličov, v roku 2012 bola takmer identická – 59,11 %.

I. Sociálnodemografická štruktúra elektorátov

Na základe výsledkov exit pollu môžeme identifikovať základné sociálno-demografické rozdiely medzi elektorátmi jednotlivých strán a vychýlenia voličských rozhodnutí v rôznych prostrediach. Podobne ako v minulosti, i teraz sa prejavili väčšie rozdiely podľa veku, vzdelania, zamestnania a samozrejme národnosti. V roku 2016 sme na rozdiel od minulých volieb identifikovali i výrazné rodové rozdiely.

Vzdelanejšie obyvateľstvo častejšie volilo stredopravé opozičné strany, najmä SaS (voliči s univerzitným vzdelaním tvorili až 57 % voličstva, v prípade OĽaNO-NOVA to bolo 44 % a v prípade strany Sieť 41 %). Na druhej strane podiely voličov s VŠ vzdelaním boli komparatívne nižšie v stranách Smer-SD, ĽSNS a Sme rodina (v prípade týchto dvoch strán istú úlohu mohol zohrať aj faktor nižšieho veku).

Mladí voliči (najmä provovoliči) sa podstatne častejšie ako celková voličská populácia rozhodovali pre protestnú, extrémistickú stranu – ĽSNS alebo nový subjekt Sme rodina. Príklon k novým, alternatívnym stranám sme u mladých voličov videli aj v minulosti – v roku 2010 sa v nadštandardnej miere rozhodovali pre SaS, v roku 2012 pre SaS a OĽaNO. Smer-SD bol už tradične úspešnejší medzi staršími ľuďmi, s nižším vzdelaním – voličská podpora stúpala s

vekom a klesala s vyšším vzdelaním a veľkosťou sídla. Vzdelanie a vek sa premietli aj do zamestnania – predovšetkým podiel dôchodcov medzi voličmi strany Smer-SD (38 %), nadpriemerný je aj podiel robotníkov, v prípade tejto kategórie však má prím ĽSNS. Najvyšší podiel podnikateľov a živnostníkov je v SaS, rovnako ako aj podiel odborných pracovníkov (nasleduje OĽaNO a Siet’).

Tabuľka 2

Zloženie elektorátov parlamentných strán podľa vybraných sociálno-demografických charakteristík (stĺpcové percentá)

	Smer-SD	SaS	OĽaNO-NOVA	SNS	ĽSNS	Smerodina	Most-Híd	Siet’
Muž	45,7	55,2	46,2	53,6	63,6	36,2	47,1	50,6
Žena	54,3	44,8	53,8	46,4	36,4	63,8	52,9	49,4
VEK								
18-21 (prvovoliči)	1,5	6,8	5,8	3,6	17,3	10,0	2,4	5,3
22-40	18,1	52,4	41,1	26,3	52,5	50,0	28,1	37,8
41-60	35,5	30,5	35,7	42,2	24,8	29,9	42,2	38,5
60+	44,9	10,3	17,4	27,9	5,5	10,1	27,4	18,4
VZDELANIE								
Základné	7,6	1,7	3,1	3,5	6,8	4,7	5,8	2,6
Stredoškolské bez maturity	30,0	5,1	10,7	22,1	18,3	16,0	21,1	12,9
Stredoškolské s maturitou	42,6	36,7	42,4	47,9	54,4	53,2	39,4	43,9
Vysokoškolské	19,8	56,5	43,8	26,6	20,5	26,1	33,8	40,6
ZAMESTNANIE								
Manuálny pracovník	24,1	7,1	13,1	23,2	29,2	20,5	17,5	15,2
Administratívny pracovník	7,5	11,0	10,9	9,8	6,4	11,3	9,2	11,3
Odborný pracovník	15,8	35,4	29,6	22,9	19,3	19,9	27,4	29,1
Živnostník – Podnikateľ	5,8	18,9	13,0	10,3	13,5	13,1	11,1	13,4
Študent	1,9	10,6	8,7	3,9	14,3	9,9	3,2	7,7
Nezamestnaný/á	2,3	2,8	3,2	3,1	4,8	4,7	4,4	2,8
Dôchodca	37,6	6,5	13,9	21,5	4,9	8,8	21,5	13,2
Iné	5,0	7,7	7,6	5,2	7,5	11,9	5,7	7,2
NÁRODNOSŤ								
slovenská	97,7	97,5	96,7	99,0	97,9	96,5	53,8	96,6
maďarská	1,1	1,2	2,3	0,6	1,4	2,6	43,7	1,6
iná	1,1	1,2	1,1	0,4	0,7	1,0	2,5	1,8

Zdroj: FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5. 3. 2016.

Z pohľadu etnickej príslušnosti je v elektoráte Mostu-Híd zastúpených 54 % voličov slovenskej národnosti a 44 % maďarskej národnosti. V inej perspektíve vidíme, že voliči maďarskej národnosti boli takmer rovnomerne rozdelení medzi SMK, ktoré volilo 44 % z nich a Most-Híd,

ktorému dalo hlas 39 %. Ostatní voliči maďarskej národnosti rozdelili svoje hlasy medzi ďalšie strany. SMK, podobne ako v minulosti, ostala takmer výlučne stranou voličov maďarskej národnosti – v jej elektoráte tvoria 96 %. Na druhej strane Most-Híd oproti roku 2012 ešte posilnil zastúpenie voličov slovenskej národnosti a z hľadiska etnickej skladby svojho voličstva sa stal doslova „mostom“, občianskou, nad-etnickou stranou.

II. Prvovoliči vo voľbách 2016

Relevantnú podskupinu voličov 2016 tvorili prvovoliči.⁴ Z hľadiska politickej participácie predstavujú špecifickú skupinu, ich mobilizácia k účasti na voľbách (alebo aj na iných formách verejnej participácie) je nižšia ako u starších voličov. Vyplýva to zo slabého záujmu o politické dianie, väčšej sústredenosti na osobné otázky, ale aj nedostatočnej politickej socializácie, nevybudovania návyku voliť, či v neposlednom rade aj slabého záujmu a ponuky politických strán pre túto skupinu. Medzinárodné komparatívne výskumy volebného správania ukazujú, že vek je jeden z faktorov, ktoré výrazne vplývajú na volebnú účasť.

Na Slovensku došlo v kritických voľbách 1998 a 2002 k vychýleniu od všeobecnejšieho vzorca volebnej mobilizácie mladých voličov. Na mladých voličov – špeciálne prvovoličov – sa zamerala mobilizačná kampaň mimovládnych organizácií. Vychádzala z predpokladu, že na základe ich politického hodnotového profilu sa dá očakávať, že ak mladí voliči (najmä prvovoliči bez predchádzajúcej volebnej skúsenosti) pôjdu voliť, dajú svoj hlas niektorej zo strán „protimečiarskej koalície“ a v roku 2002 niektorej z proreformne a prointegračne orientovaných strán. Povolebné výskumy potvrdili, že v týchto voľbách bola volebná účasť prvovoličov približne rovnaká ako v prípade celej „voličskej populácie“ (Gyárfášová et al., 1999), čo je v etablovaných demokratických pomeroch mimoriadny fenomén.

V nasledujúcich rokoch stránicke, ale ani mimovládne organizácie nevenovali pozornosť špecifickej mobilizácii mladých voličov. Pred voľbami 2016 sa objavili len menej viditeľné internetové kampane občianskeho, mobilizačného charakteru bez dôrazného, explicitného zamerania na prvovoličov. Mladých voličov však pravdepodobne oslovovala kampaň jednotlivých strán na Internete a sociálnych sieťach.⁵

Reálnu volebnú účasť prvovoličov môžeme určiť len nepriamo, prostredníctvom ich zastúpenie vo výberovej vzorke exit-poll výskumu. Podľa toho odhadujeme, že účasť prvovoličov na voľbách 2016 bola minimálne na úrovni priemeru všetkých oprávnených voličov, teda takmer 60 %.

4 Podľa údajov ŠÚ SR bolo vo voľbách 2016 približne 196 tisíc prvovoličov, čo predstavuje približne 4,5 % z celkového počtu oprávnených voličov – 4,4 milióna. <http://www.webnoviny.sk/parlamentne-volby-2016/clanok/1043007-o-tyzden-su-deviate-parlamentne-volby-od-padu-komunizmu/>

5 Z hľadiska internetovej komunikácie je najvýraznejším hráčom SaS. Z hľadiska kvantitatívnych parametrov (počet unikátnych návštev a počet lajkov) LSNS pred voľbami 2016 zaostávala aj za OľaNNO a Sme rodina. <https://slerka.shinyapps.io/slovensko-kumulativni-grafy/>

Voličské rozhodnutia tejto skupiny sa však od voličských rozhodnutí celkovej voličskej populácie značne odlišovali. Volebným víťazom v prostredí prvovoličov bola pravicovo extrémistická strana Mariána Kotlebu ĽSNS, nasledovala SaS a výrazne nadpriemerný bol aj výsledok strany Sme rodina. Na druhej strane medzi prvovoličmi úplne prepadli etablované strany Smer, Most, ale aj SNS.

Tabuľka 3

Celkové volebné výsledky politických strán a výsledky medzi prvovoličmi

Strana	Celkový výsledok	Výsledok medzi prvovoličmi (18-21 rokov)
Smer	28,3	7,6
SaS	12,1	17,7
OĽaNO-NOVA	11,0	12,6
SNS	8,6	5,5
ĽSNS	8,0	22,7
Sme rodina	6,6	11,4
Most-Híd	6,5	3,3
Sieť	5,6	7,0
Iné strany	13,3	12,2

Zdroj: FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5.3. 2016.

Vo všeobecnosti platí, že extrémistické a radikálne strany sú populárnejšie medzi mužskými voličmi (de Lange et al. 2011). Rodová priepasť (gender gap) sa veľmi výrazne prejavila aj v prípade ĽSNS – v jej elektoráte dve tretiny predstavujú muži, tretinu ženy. (Tabuľka 3) Rodová priepasť sa však najvýraznejšie roztvorila práve medzi prvovoličmi – až takmer tretina mladých mužov-prvovoličov dala hlas tejto strane, čo je takmer dvojnásobne viac ako medzi ženami. (Tabuľka 4) Opačne bola rodovo „prepólovaná“ novozaložená strana Borisa Kollára Sme rodina, ktorú si oveľa častejšie vyberali ženy-prvovoličky. V prípade dvoch ďalších politických subjektov, ktoré boli úspešné medzi prvovoličmi, sa „gender-gap“ neprejavil.

Tabuľka 4

Rodový aspekt v prípade prvovoličov (% hlasov)

	Muži	Ženy
ĽSNS	32,0	17,8
Sme rodina	8,5	16,9
SaS	15,8	14,8
OĽaNO-NOVA	11,3	12,3

Zdroj: FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5.3. 2016.

III. Volebná volatilita

Premenlivosť voličských rozhodnutí – elektorálna nestabilita, volatilita – je na Slovenku rozšírený fenomén, ktorý postupujúcimi rokmi demokratických volieb neustupuje. Podobný trend však sledujeme aj v iných, usadenejších, nielen postkomunistických demokraciách. Nestabilita voličského správania sa stáva normou. Najmä „presmerovanie“ voličov k novo sa objavujúcim politickým subjektom je rozšíreným fenoménom, ktorý púta pozornosť politologických i politických analýz. (Lucardie 2000; Učeň et al. 2005; Sikk 2011; Gyárfášová – Bútorová 2013 a i.)

Odborná literatúra rozoznáva dva typy volatility – *agregovanú*, počítanú ako zmenu v podiele hlasov pre jednotlivé strany medzi voľbami. Počíta sa na základe výsledkov volebnej štatistiky. Druhým typom je volatilita *individuálna*, ktorú môžeme zistiť len na základe povolebných výskumov z odpovedí jednotlivých voličov.

Na základe výsledkov exit-poll výskumu sa pozrieme bližšie na individuálnu volatilitu. V zásade môžeme na úrovni jednotlivých voličov medzi dvoma po sebe nasledujúcimi voľbami hovoriť o štyroch základných typoch voličského správania: 1. stabilní voliči jednej strany; 2. stabilní nevoliči, ktorí nehlasovali ani v jedných z dvoch volieb; 3. nepravidelní nevoliči, ktorí sa zúčastnia iba jedných z dvoch volieb a 4. nelojálni voliči, ktorí sa na oboch voľbách zúčastnili, ale zmenili stranícku preferenciu. (Linek 2014: 31)

Tabuľka 5

Individuálna volebná volatilita 2012 – 2016 (v %)

Stabilita – žiadna zmena	56,5
Z toho podpora rovnakej strane	28,5
Z toho stabilné nevolenie	28,0
Zmena	43,5
Zmena medzi účasťou a neúčasťou:	24,8
Z toho voliči 2012 – nevolič 2016 (demobilizovaní voliči)	12,1
Z toho nevoliči 2012 – volič 2016 (mobilizovaní voliči)	12,7
Prechod medzi stranami (nestabilní voliči)	18,7
Spolu	100 %

Zdroj: FOCUS, marec 2016, povolebný výskum.

Túto typológiu sme aplikovali na parlamentné voľby 2012/16, pričom sme využili dáta zo štandardného povolebného výskumu, v ktorom sme mohli odsledovať aj nevoličov vo voľbách 2016. Z oprávnených voličov sa 56,5 % správalo stabilne – polovica opakovane volila tú istú stranu, polovica z nich sa ani na jedných voľbách nezúčastnila. Nestabilných voličov môžeme rozdeliť na dve skupiny – tých, ktorí sa na oboch voľbách zúčastnili, ale rozhodli sa pre inú stranu (18,7 % zo všetkých oprávnených voličov) a tých, ktorí fluktovali medzi účasťou a neúčasťou – demobilizovaných a mobilizovaných voličov.

Miera individuálnej volebnej volatility na Slovensku za voľby 2016 sa nie veľmi líši od českých volieb do Poslaneckej snemovne 2013 (medzivolebné presuny 2010/13) – stabilní voliči a stabilní nevoliči predstavovali 55 % z celku oprávnených voličov, podiel „prelietavých“ voličov, ktorí zmenili stranu bol až 23 %, teda dokonca o niečo vyšší ako na Slovensku (Linek 2014: 31).

III.1. Smery presunov voličov

Povolebný výskum nám umožňuje zachytiť aj volatilitu nevoličov, na druhej strane mieru lojality k jednotlivým stranám a smery individuálnych fluktuácií môžeme spoľahlivejšie identifikovať na základe volebného výskumu – exit-poll.⁶

Do analýzy sme zahrnuli strany, ktoré boli vo volebnom období 2012-2016 zastúpené v parlamente + SNS, ktorá sa po šesťročnej prestávke do NR SR vrátila a sledujeme presuny smerom k stranám, ktoré vstúpili do NR SR po voľbách 2016 + KDH, ktoré skončilo tesne pred hranicou 5 %. Podiel „verných“, lojálnych voličov jednotlivých strán sa v priemere pohybuje v rozpätí 54-69 % pôvodného elektorátu z roku 2012. Paradoxne, relatívne najstabilnejší elektorát má strana Smer-SD – 69 % voličov z roku 2012, ktorí ju volili aj v roku 2016, zopakovalo svoju voľbu. Smer však mal z čoho „strácať“, keďže v roku 2012 dosiahol historicky najlepší volebný výsledok zo všetkých strán po roku 1990. V prípade Smeru, ktorý bol celé volebné obdobie jedinou vládnu stranu, môžeme hovoriť o tzv. „incumbent“ volatilitate, ktorú podrobne analyzoval Sergiu Gherghina (2015). Autor na základe rozsiahleho komparatívneho výskumu v krajinách strednej a východnej Európy konštatuje, že opozičné strany vykazujú vyššiu volatilitu ako vládnuce. Strany vo vláde sa z hľadiska volatility spravidla nachádzajú v dvoch extrémnych polohách – buď si medzivolebne zachovávajú veľmi vysoký podiel lojálnych voličov, alebo čelia nadpriemernému odlevu. Inými slovami – buď sú voliči s ich výkonom nadpriemerne spokojní alebo výrazne nespokojní (Gherghina 2015: 67), nič medzitým. Smer z tohto hľadiska predstavuje výnimku – miera incumbent volatility predstavovala v slovenských (i stredoeurópskych) podmienkach skôr priemernú ako extrémnu hodnotu.

Najväčší odlev bývalých voličov Smer-SD smeroval do SNS (9,6 %), prechody k iným stranám neboli masívne. (Tabuľka 6) Táto situácia sa pomerne dramaticky líši od roku 2012, kedy takmer 9 z 10 voličov Smeru-SD zopakovalo svoju voľbu.

Výrazný odlev pôvodných voličov zaznamenávame v prípade KDH, strany, ktorá sa v minulosti vyznačovala pevným lojálnym elektorátom. Svoju voľbu zopakovalo len 54 % voličov (v roku 2012 to bolo 72 %), volatilní voliči smerovali najmä do OĽaNO-NOVA a do novovzniknutej

6 Pripomínáme, že aj napriek veľkej vzorke a tomu, že výskum sa realizuje bezprostredne po voľbách, môže aj tento výskum byť zaťažený nielen výberovou, náhodnou štatistickou chybou, ale aj nenáhodným typom chyby (tzv. systematickou chybou), a to predovšetkým v prípade retrospektívnej otázky na správanie voličov v predchádzajúcich voľbách, v našom prípade v roku 2012, keďže časť respondentov sa vedome alebo nevedome môže identifikovať s vtedajším víťazom volieb alebo iným spôsobom dodatočne racionalizovať svoju voľbu.

Siete. V prípade oboch strán motiváciou zmeny mohli byť niekdajší politici KDH mladšej generácie, ktorí založili nové strany – Radoslav Procházka a Daniel Lipšic.

Podobná miera stability (54-55 %) sa ukázala v prípade strán OĽaNO, SaS, SNS. Tieto strany však voličské fluktuácie dokázali kompenzovať prílevom nových voličov. Strana Most-Híd si udržala podporu približne 6 z 10 svojich voličov z roku 2012.

Tabuľka 6 tiež ukazuje, ako sa rozdelil elektorát SDKÚ-DS, ktorá v roku 2016 získala len 6 938 hlasov, čo je dramatický pokles oproti roku 2012, kedy to bolo 155 744 voličských hlasov. Najväčší diel tohto potenciálu získala strana SaS (takmer 30 %), nasledovali OĽaNO (21 %) a strana Sieť (16 %), ktorá pôvodne vystupovala ako najsilnejší „dedič“ stredopraveho elektorátu. V poradí až štvrtým beneficiantom rozpadnutého elektorátu SDKÚ-DS bola strana Most-Híd, ku ktorej prešlo 11% bývalých voličov. (Tabuľka 6)

Dáta volebného výskumu umožňujú rozkryť aj voličské správanie tých voličov z roku 2016, čo sa na voľbách v roku 2012 nezúčastnili, či už preto, že ešte nemali dosť rokov, alebo nevolili napriek tomu, že už boli opravenými voličmi. Prvovoličom sa budeme venovať samostatne. V skupine mobilizovaných nevoličov (Tabuľka 6) najviac hlasov získala Kotlebova ĽSNS (15,9 %), druhá bola krátko pred voľbami založená strana Sme rodina (14,4 %), ďalej Smer-SD (13,8 %) a SaS (12,1 %). Pripomíname, že ide len tých bývalých nevoličov, ktorí sa v roku 2016 na voľbách zúčastnili, veľká časť z nich zopakovala svoju neúčasť – stabilní nevoliči. Aj z týchto výsledkov je zrejmé, že hlasy bývalých nevoličov boli najmä pre nové a nesystémové strany dôležitým „príspevkom“ k ich vstupu do parlamentnej politiky. Na druhej strane oslovenia týchto strán boli pre časť nevoličov mobilizujúce a pritiahli ich k voľbám.

Tabuľka 7 sumarizuje podiely stabilných, lojálnych voličov pre relevantné parlamentné strany v roku 2016 a 2012. Iba SaS vychádza z tohto porovnania ako strana, ktorá dokázala pripútať väčšiu časť svojho elektorátu ako v roku 2012. Aj z tohto údaju sa dá usudzovať, že faktor „zodpovednosť za rozpad stredopravej vlády premiérky Radičovej“, ktorý sa výrazne prejavil vo voľbách 2012, zoslabol, resp. sa úplne stratil. Nižší podiel stabilných voličov prekvapí najmä u strán Smer-SD a KDH, ktoré sa v minulosti v porovnaní s inými stranami vyznačovali lojálnymi voličskými jadrami.

Tabuľka 6*Ktorú stranu volili v roku 2016 voliči z roku 2012 (riadkové %)*

Voliči 2012/ volili v roku 2016	Smer-SD	SaS	OľaNO- NOVA	SNS	ĽSNS	Sme rodina	Most-Híd	#Siet'	KDH	Iné strany	Spolu
Smer-SD	69,0	2,4	3,4	9,6	4,0	4,4	0,9	2,7	0,8	2,8	100,0
KDH	3,8	4,2	17,0	3,4	1,9	1,8	3,0	8,5	54,0	2,4	100,0
OľaNO	2,5	12,5	55,1	2,7	7,0	6,0	1,3	6,9	2,5	3,5	100,0
Most-Híd	1,5	7,5	6,2	1,1	1,2	3,3	60,8	4,9	0,8	12,7	100,0
SDKÚ-DS	2,9	28,5	21,2	3,4	2,9	5,7	10,8	16,1	3,5	5,0	100,0
SaS	1,7	54,0	11,3	2,7	6,0	8,5	3,8	6,9	0,4	4,7	100,0
SNS	6,4	3,8	4,9	54,1	13,1	8,5	0,5	4,2	0,5	4,0	100,0
Plnoletí nevoliči v roku 2012/mobilizovaní voliči	13,8	12,1	10,7	8,3	15,9	14,4	5,2	6,7	1,6	11,3	100,0
Prvovoliči	7,6	17,7	12,6	5,5	22,7	11,4	3,3	7,0	2,0	10,2	100,0

Poznámka: Zvýraznené sú podiely lojálnych voličov.

Zdroj: FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5.3. 2016.

Tabuľka 7

Opakovaná voľba – stabilní voliči

	% lojálnych voličov	
	2012	2016
Smer-SD	87	69
KDH	72	54
OĽaNO	X	55
Most-Híd	71	61
SDKÚ-DS	37	2
SaS	34	54

Zdroj: FOCUS pre RTVS, exit poll 10.3. 2012; FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5.3. 2016.

Zmeňme teraz uhol pohľadu a pozrime sa, odkiaľ čerpali podporu politické strany vo voľbách v roku 2016. Z hľadiska maximalizácie volebného zisku by strany mali udržať čo najviac bývalých voličov a získať k nim čo najviac nových, inými slovami – číslo v tabuľkách 3 a 4 by malo byť pre danú stranu čo najvyššie a v tabuľke 5 čo najnižšie. Smer-SD sa vo voľbách 2016 mohol spoľahnúť predovšetkým na svojich bývalých voličov z roku 2012 – až 88 % súčasných voličov volilo túto stranu už aj v roku 2012, zisky z elektorátov iných strán, resp. bývalých nevoličov – boli marginálne a nemali šancu vykryť odlevy. Ako sme uviedli odlev voličov Smeru smeroval najmä do SNS. V rámci aktuálneho elektorátu národnárov predstavovali bývalí voliči Smeru až 42 %. Pri čítaní týchto údajov, si však treba uvedomiť, že početný elektorát Smeru v roku 2012 bol bohatým rezervoárom voličského potenciálu vo voľbách 2016.

Tabuľka 8

Ktorú stranu volili v roku 2012 voliči z roku 2016 (stĺpcové %)

	SMER-SD	SaS	OĽaNO – NOVA	SNS	Kotleba – ĽSNS	Sme rodina	Most-Híd	Sieť
SMER-SD	88,2	6,9	11,2	41,5	18,5	24,7	4,9	17,7
KDH	1,0	2,5	11,2	3,0	1,7	2,0	3,3	11,0
OĽANO	0,5	5,9	29,3	1,9	5,2	5,4	1,1	7,2
MOST-HÍD	0,3	3,8	3,5	0,8	0,9	3,1	56,5	5,4
SDKÚ-DS	0,7	16,3	13,6	2,8	2,6	6,2	11,4	20,2
SaS	0,6	43,2	10,2	3,2	7,5	12,9	5,7	12,2
SNS	1,0	1,4	2,0	29,3	7,6	6,0	0,3	3,4
ĽSNS	0,2	0,3	0,6	0,9	12,7	1,0	0,1	0,6
iné strany	0,6	2,1	1,9	2,3	3,6	3,8	1,8	3,1
neúčast'	6,7	17,0	16,0	14,1	39,2	33,6	10,4	18,4
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: FOCUS pre RTVS, exit poll 5.3. 2016.

Niekdajší nevoliči (mobilizovaní voliči + prvovoliči) tvoria výrazný podiel aktuálneho elektro-rátu ĽSNS (39,2 %) a Sme rodina (33,6 %).

III.2. Plytká a hlboká volatilita

Ako upozorňujú autori rozsiahleho komparatívneho projektu *Postkomunistický stranický systém* volatilita generuje chaotickú dynamiku stranického systému najmä vtedy, keď sa veľké časti voličov presúvajú naprieč blokmi. Tieto presuny nazývajú „hlboká volatilita“ (*deep volatility*) ako protipól k „plytkej“ (*shallow*) volatilita. (Kitschelt et al. 1999: 400)⁷

V logike takéhoto rozdelenia nemôžeme na Slovensku hovoriť o masívnej „hlbokej“ volatilita, pretože presuny sa vo väčšine volieb diali v rámci blokov, ktoré pracovne definujeme ako koalícia vs. opozícia. Výraznejšie medzistranícke presuny voličov sa spravidla udiali vo vnútri týchto dvoch blokov a len marginálny podiel fluktuujúcich voličov prekračoval ich hranicu. Relevantným vzorcom volatility bolo skôr mobilizácia z oboch blokov v prospech organizačne nových strán, ktoré vstúpili do „medzipriestoru“ dominantného konfliktu (prípady SOP v roku 1998, ale najmä Smeru v roku 2002).

Voľby 2016 z hľadiska dovtedajšieho rozdelenia blokov zmenili konfiguráciu stranického systému v tom zmysle, že jasná deliaca čiara medzi koalíciou a opozíciou, dovtedy daná aj pravidelnou úplnou alternáciou moci (Szomolányi 2011) je „rozmazaná“, keďže následne vznikla vláda zložená z predchádzajúcej koalície i opozície. Z hľadiska voličského správania na individuálnej úrovni však môžeme vidieť, že hlboká volatilita v dovtedajšom chápaní nebola výraznejšie zastúpená. Voliči najsilnejšej strany Smer, ktorí sa na voľbách 2016 zúčastnili, sa orientovali najmä na SNS a ĽSNS, prípadne na nové strany Sme rodina a Siet'. Iba približne desatina z nich si vybrala strany predchádzajúcej opozície (SaS, OĽaNO-NOVA, KDH). Podobný vzorec platil aj pre voličov strán parlamentnej opozície z rokov 2012 – 2016. Celkovo teda platí, že voličské fluktuácie sa doteraz odohrávali najmä vo vnútri, dnes už pomyselných blokov, alebo smerujú k novým subjektom.

⁷ Podľa danej štúdie je hlbšia volatilita a menej inštitucionalizované stranické alternatívy problémom krajín, ktoré mali v minulosti patrimoniálny komunistický režim, najmä bývalých sovietskych republík – napríklad Rusko, Ukrajina. (Kitschelt et al. 1999: 401)

IV. Deklarované dôvody volebného rozhodnutia

Výskum exit poll zisťoval aj samotnými voličmi deklarované motívy voľby.⁸ Vo všeobecnosti najčastejšie deklarovaným dôvodom pre voľbu tej-ktorej strany bol sociálny a ekonomický problém, čo presne kopíruje rebríček najpálčivejších problémov. Antikorupčný program uviedlo len 11 % voličov. Jednotlivé elektoráty sa však výrazne líšili – sociálne témy – podľa očakávania najviac akcentovali voliči Smeru-SD, ale No. 1 bol aj pre voličov strany Sme rodina. Medzi voličmi strán SaS a Siet' dominoval ekonomický program, voličmi OĽaNO boj proti korupcii, voliči SNS a ĽSNS uviedli bližšie nešpecifikované „záujmy Slovenska“ a voliči Mostu-Híd osobu lídra. Odpovede na túto otázku sú vlastným pohľadom, sebahodnotením samotných voličov, premieta sa do nich aj viera v schopnosť danej strany riešiť uvádzané problémy, ale aj to, ako samotné strany prezentovali svoju odbornosť. Pre porovnanie uvádzame, že aj pred voľbami 2012 subjekt OĽaNO bol vnímaný svojimi voličmi ako strana, ktorá má kompetentnosť znížiť korupciu, kým vo všeobecnosti verejnosť nepripisovala túto kompetentnosť žiadnej strane, resp. neverila, že ju nejaká strana je schopná znížiť. (Bútorová et al. 2012: 146-7)

Tabuľka 9

Dôvody voľby jednotlivých strán v parlamentných voľbách 2016 (v %)

	VŠETCI VOLIČI	SMER-SD	SaS	OĽA- NO-NOVA	SNS	ĽSNS	Sme rodina	Most-Híd	SIEŤ
Sociálny program	22,0	40,9	6,0	10,2	16,7	14,4	26,1	12,5	14,8
Ekonomický program	20,6	17,2	61,5	10,0	15,6	7,4	13,9	12,6	23,7
Antikorupčný program	10,6	0,9	5,1	41,9	5,2	20,3	7,4	8,7	13,4
Iný dôvod	9,6	6,5	8,9	9,6	10,1	12,6	10,1	9,1	11,8
Záujmy Slovenska	9,1	10,4	4,1	5,2	28,8	22,7	5,3	1,6	3,3
Najmenšie zlo	8,9	8,6	6,7	6,8	8,9	5,4	13,9	10,2	14,6
Líder – Osobnosti	8,0	5,0	4,5	11,3	7,7	6,0	8,8	23,6	9,6
Utečenci – Terorizmus	4,0	8,5	1,1	0,4	2,6	8,1	3,4	3,6	0,6
Menšinový program	3,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,5	0,0	13,5	0,0
Zdravotnícky program	2,6	1,7	1,8	3,9	3,7	1,7	2,5	4,4	3,3
Nová strana	1,3	0,2	0,1	0,4	0,4	0,7	8,6	0,2	5,0

Zdroj: FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5. 3. 2016.

Voliči ĽSNS najčastejšie uvádzali bližšie nešpecifikované „záujmy Slovenska“ a „antikorupčný program“. (Pozri Tabuľku 9) Hoci motív „líder strany“ nebol v deklarovaných dôvodoch silne zastúpený, Marian Kotleba dostal až 74,5 % preferenčných hlasov z hlasov odovzdaných pre ĽSNS, čo bol najvyšší podiel zo všetkých lídrov strán, ktoré boli zvolené do parlamentu. Na jednej strane to signalizuje vysokú dôveru voličov k predsedovi strany, ale na strane druhej aj

⁸ Išlo o uzavretú otázku, ponúknutý zoznam dôvodov.

slabú viditeľnosť ďalších kandidátov strany. Inými slovami, dôveryhodnosť voličov je sústredená najmä na lídra. Podobný podiel prednostných hlasov dosiahol aj Boris Kollár, líder strany Sme rodina (72,9 %).⁹

V. Načasovanie volebného rozhodnutia

Predvolebné výskumy upozorňovali na vysokú mieru neurčitosti a nepevnosti zámerov veľkej časti voličov. Oba faktory sa podpísali pod niektoré významné rozdiely medzi volebnými preferenciami zachytenými výskumnými agentúrami.¹⁰ Podľa povolebného výskumu sa až 30 % voličov rozhodlo nie skôr ako týždeň pred dňom volieb, polovica z nich až v samotný deň volieb. V roku 2010 bol podiel takýchto „late-deciders“, voličov na poslednú chvíľu (rozhodli sa nie skôr ako týždeň pred voľbami) podstatne nižší – 20 %. (Bútorová – Gyárfášová 2011: 171)

Rozhodovanie krátko pred voľbami nie je ničím výnimočným: stáva sa rozšírenou črtou volebného správania nielen v nových demokraciách, ale aj v krajinách, kde ešte prednedávnom existovali silné tradičné väzby na politické strany a volebné správanie bolo pomerne dobre odhadnuteľné. Typický volič dneška je však častejšie než predtým kriticky uvažujúci nestraník, ktorý sa rozhoduje situačne, nie na základe dlhodobo budovaných a sociálne ukotvených väzieb. V slovenských voľbách 2016 bola táto všeobecnejšia črta voličského správania umocnená viacerými špecifikami – na jednej strane kandidoval vysoký počet subjektov – 23, na druhej strane vysoký podiel voličov uvádzal, že si z danej ponuky nevie vybrať, že „nie je koho voliť“.¹¹ Predvolebné výskumy signalizovali vysokú mieru neurčitosti a premenlivosti najmä v stredopravom politickom priestore.¹²

Najvyšší, nadpolovičný podiel tých, čo sa rozhodli skôr ako posledný mesiac pred voľbami bol medzi voličmi Smeru, Mostu-Híd a ĽSNS. Najvyšší podiel „late-deciders“ mala strana Sme rodina (takmer polovica) a Siet' (42 %), čo je pre nové, úspešné strany typický fenomén. I keď práve na týchto dvoch príkladoch sa ukazuje, že rozhodnutia na poslednú chvíľu môžu v niektorých prípadoch vyvolať pôvodne neočakávaný nárast voličov, zatiaľ čo v prípade voličov Siete sa asi veľká časť pôvodného potenciálu na poslednú chvíľu rozhodla pre iný subjekt. V každom prípade – neskoré volebné rozhodnutia sú sprievodným znakom slabých väzieb voličov na politické strany a teda vysokej volatility.

9 Výrazne populárni lídri svojich strán Robert Fico (Smer-SD) a Béla Bugár (Most-Híd) získali menej – 68,1%, resp. 63,9% preferenčných hlasov. Bližšie pozri: ŠÚ SR, www.statistics.sk.

10 Treba však zdôrazniť, že podľa zákona o volebnej kampani z roku 2014 sa zverejňovanie volebných prieskumov zakazuje až 14 dní pred voľbami. Parlamentné voľby 2016 boli prvými voľbami, ktoré sa konali podľa týchto pravidiel. Prieskumy preto nemali šancu zachytiť volebné rozhodnutia, ktoré občania urobili 2-3 týždne pred voľbami.

11 Kern, Miro: Nerozhodnutých sú státisíce, viac ako pätina sa môže rozhodnúť v deň volieb. Denník N, 20. 1. 2016. Dostupné na: <https://dennikn.sk/348245/nerozhodnutych-su-statisice-patina-sa-moze-rozhodnut-den-volieb/>

12 Tamtiež.

Tabuľka 10

Kedy ste sa rozhodli pre voľbu danej strany? (v %)

	VŠETCI VOLIČI	SMER-SD	SaS	OLANO- NOVA	SNS	ĽSNS	Sme rodina	Most-Híd	SIEŤ
Dnes	15,5	11,2	15,6	16,3	17,3	15,7	25,0	14,5	21,6
Posledný týždeň	14,5	4,5	20,6	23,1	19,2	13,7	23,7	11,6	20,3
Posledný mesiac	15,3	6,2	20,0	21,6	16,8	16,4	25,2	18,3	19,7
Dávnejšie	54,7	78,0	43,7	39,0	46,6	54,3	26,2	55,6	38,4

Zdroj: FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5. 3. 2016.

Záver

Parlamentné voľby 2016 výrazne zmenili konfigurácia parlamentnej politickej scény. Podiel nových, nesystémových strán stúpol a výstupom povolebného rébusu bolo zostavenie „patchwork“ vládnej koalície. Jej zloženie rozmazalo niekoľko dovtedajších deliacich línií – koalíčno-opozičnej (Smer-SD, SNS vs. Most-Híd, Siet'), ideovej (Smer-SD vs. Most-Híd) i výraznej deliacej línie etnického štiepenia (SNS vs. Most-Híd).

Prekvapujúce výsledky volieb boli výsledkom vysokej voličskej nestability. Z hľadiska agregovanej volatility v slovenských parlamentných voľbách od roku 1990 síce nešlo o historickú najvyššiu volatilitu – celkovo najvyšší pohyb hlasov voličov priniesli voľby 2002 (vtedy dosiahla 40 %). Voľby 2016 boli v takomto rebríčku s druhé – miera agregovanej volatility dosiahla 34,4 %. (Haughton et al., 2016) Jej výrazným činiteľom bol – podobne ako v roku 2002 – úspešný nástup nových strán (Sme rodina, Siet') a strán, ktoré boli pred voľbami mimo parlamentu – SNS a ĽSNS. Vysoká volatilita sa stáva nie výnimočnou, ale stabilnou črtou voličského správania. Poukazuje to o.i. na slabé prepojenie medzi voličmi a stranami, či už v zmysle socioštruktúrneho ukotvenia, ideovej alebo tematickej blízkosti.

Kým volatilitu môžeme na základe dlhodobých trendov považovať za stabilnejšiu vlastnosť voličského správania na Slovensku (samozrejme, nielen tu), otáznym je druhý fenomén – vysoká mobilizácia bývalých nevoličov a prvoličov, ktorú sme zaznamenali v roku 2016. Túto mobilizáciu dali do pohybu najmä dve politické strany – Sme rodina a ĽSNS. Kým prvá je stranou nejasného ideového profilu, avšak s jasnou proti-menšinovou rétorikou, druhá je učebnicovým prípadom extrémnej pravice so všetkým, čo k takému profilu patrí – popieranie základných princípov a hodnôt liberálnej demokracie; rasizmus a inklinácia k fašizmu ako ideovému prúdu; či odmietanie západnej zahraničnopolitickej orientácie Slovenska vrátane úsilia o dosiahnutie vystúpenia Slovenska z EÚ a NATO. Najmä príklon mladých voličov k ĽSNS vyvolal po voľbách množstvo otáznikov a spustil lavínu hľadania príčin takýchto voličských rozhodnutí. Otázka zotrvania ĽSNS na dosiahnutej miere volebného úspechu a jej popularita medzi mladými voličmi sa však nedá spoľahlivo predpovedať. Ďalšie parlamentné voľby budú

pravdepodobne znamenať vstup nových „nových“ strán do politickej súťaže a „skokani“ volieb 2016 sa ľahko môžu stať lízermi.

Použitá literatúra

- BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O., 2011. Trendy vo verejnej mienke a voličskom správaní. In: Bútorová, Z. et al.: *Slovenské voľby 2010. Šanca na zmenu*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 143-180.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SLOSIARIK, M., 2012. Verejná mienka a voličské správanie. In: V. Krivý, ed. *Slovenské voľby '12. Čo impredchádzalo, postoje a výsledky*, s. 137-202
- DE LANGE, L. S. – BRUG, W. – BALLER, I., 2011. Adversaries or Competitors? The Rise of Green and Radical Right-wing Populist Parties. In: Meijers, E. ed. *Populism in Europe*. planet Verlag. Green Europe Foundation, s. 47-66.
- GHERGHINA, S. 2015. *Party Organization and Electoral Volatility in Central and Eastern Europe: Enhancing party loyalty*. Routledge 2015.
- GYÁRFÁŠOVÁ, O. – KÚSKA, M. – VELŠIC, M., 1999. Prvovoliči a voľby 1998: volebné správanie, motívy hlasovania. In: Bútorová, Z. – Mesežnikov, G. – Bútorová, Z. (eds.): *Kto? Prečo? Ako? Slovenské voľby 1998*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 277-288.
- GYÁRFÁŠOVÁ, O. – BÚTOROVÁ, Z., 2013. Fatal Attraction of Alternative Politics. In: *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*, eds. G. Mesežnikov, O. Gyárfášová, Z. Bútorová, Bratislava: Institute for Public Affairs, s. 83-106.
- HAUGHTON, T. – MALOVA, D. – DEEGAN-KRAUSE, K. 2016. Slovakia's newly elected parliament is dramatically different and pretty much the same. Here's how. *The Washington Post*. March 9, 2016. Dostupné na: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/03/09/slovakias-newly-elected-parliament-is-dramatically-different-and-pretty-much-the-same-heres-how/>
- KITSCHOLT, H. – MANSFELDOVA, Z. – MARKOWSKI, R. – TÓKA, G., 1999. *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University.
- LINEK, L., 2014. Čistá a celková volební volatilita v Česku v letech 1990 – 2013: stejný koncept, odlišná měření a podobné závěry? *Acta Politologica* 6, 1, 24-38.
- LUCARDIE, P., 2000. *Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties*, Party Politics, No.6, s. 175-185, April 2000.
- SIKK, A. 2011. Newness as a winning formula for new political parties, *Party Politics*, 18(4), s. 465-486.
- SZOMOLÁNYI, S., 2011. Slobodné voľby v strednej Európe po 20 rokoch: čo vypovedajú o stave a perspektívach demokracie? In: Bútorová, Z. – Gyárfášová, O. – Mesežnikov, G. – Kollár, M. (eds). *Slovenské voľby ,10. Šanca na zmenu*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, s. 9-28.
- UČEŇ, P. – GYÁRFÁŠOVÁ, O. – KRIVÝ, V. 2005. Centrist Populism in Slovakia from the Perspectives of Voters and Supporters. *Slovak Foreign Policy Affairs*. Vol. VI, 2005, No. 1, s. 28-46.